پارٽي فلسفو: فڪري جائزو

سنڌيڪار: محمد ابراهيم جويو

جدليماديت جي وصف، يعني هيءَ تہ ”اها مارڪس ۽ لينن جي پارٽيءَ جو فلسفو آهي.“ گهڻن سياستدانن کي ۽ گهڻن فيلسوفن کي بہ ضرور عجيب لڳندي. پر جيسين اسٽلن جي ان وصف کي پهرين اسين نہ سمجهنداسين، تيسين جدلي ماديت کي سمجهڻ شروع ئي نہ ڪري سگهنداسين.

اچو تہ انهيءَ ڪري پهرين اهو سوال پڇون تہ فلسفي کي پارٽي-فلسفي جي وصف ڏيڻ ۾، يا چاڪاڻ تہ هڪ پارٽي سدائين هڪ طبقي جي سياسي ترجمان آهي. فلسفي کي طبقي جي (يا طبقائي يا طبقاتي) فلسفي جي وصف ڏيڻ ۾، فلسفي جو ڪهڙو مطلب يا خيال موجود آهي.

فلسفي جو گهڻو ڪري مطلب هوندو آهي دنيا بابت ۽ دنيا ۾ انسانذات جي درجي يا اهميت ۽ آئيندي بابت، اسان جي عمومي يا مجموعي ڄاڻ، يا اسان جو ان بابت مجموعي خيال.

ان مان ايئن ٿو معلوم ٿئي تہ اسن مان هر ڪنهن جو، يا هر ڪنهن وٽ، ڪو نہ ڪو فلسفو، يا ڪو نہ ڪو قسم فلسفي جو، ڪو نہ ڪو دنيا بابت عمومي ويچار، موجود آهي. پوءِ اسان ڪٽي ڪڏهن ان تي ڪو بحث نہ ڪيو هجي يا بحث ڪرڻ سڪيو ئي نہ هجي. اسان مان هر ڪو، بهر حال، فيلسوفي خيالن جي اثر ۾ يا اثر هيٺ رهي ٿو، پوءِ اسن انهن تي ڪٽي پاڻ ڪو ويچار ئي ڪڏهن نہ ڪيو هجي ۽ انهن کي اسين بيان بہ نہ ڪري سگهندا هجون.

ڪي ماڻهو، مثال طور، سمجهن ٿا تہ هيءَ دنيا رڳو ”ڳڱهر هارڻ“ ۽ ”ڳوڙهن ڳاڙڻ“ جي جاءِ آهي، ۽ ان ۾ اسان جو هيءُ جيئڻ رڳو هڪ ٻيءَ ۽ بهتر دنيا ۾ ٻئي هڪ بهتر جيئڻ لاءِ تياري آهي. انهيءَ طرح هو ايئن مڃيندا

آهن تہ جو ڪجهہ اسان جي مٿان نازل ٿئي اُهو اسان ڪي صبر سان سهڻ گهرجي، ان تي اسان ڪي لچڻ پچڻ نہ گهرجي، بس پاڻ جهڙن ٻين انسانن لاءِ ٿوري گهڻي جا چڱائي ٿي سگهي اسان ڪي گهرجي تہ اها ڪندا هلون. فلسفي جو، عالمي نظريي جو، هڪ قسم اهو آهي.

ٻيا ماڻهو آهن، جي سمجهن ٿا تہ هيءَ دنيا هڪ ميدان آهي، جتي هر ڪو پنهنجيءَ ڊوڙ ۾لڳل آهي. هتي بس دولت ميڙجي ۽ خوش رهجي ۽ پنهنجي سر بخت جو خير گهرجي، يعني جيتن جٽين ۽ پنهنجن پراون ڪان پنهنجي پڇاءَ جو خيال ڪجي. فلسفي جو، علمي نظريي جو، اهو ٻيو هڪ قسم آهي ۽ ايئن فلسفي جا، يعني زندگيءَ جي ويچار جا، عالمي نظريي جا، ڪيئي ٻيا قسم هجن ٿا.

پر ايئن اسان جو ڪهڙو بہ ڪٿي فلسفو يا علمي نظريو هجي، ان ڪي وري بہ تفصيل سان ۽ هڪ سلسلي ۾، هڪ رٿا ۾، بيهارڻو آهي، جنهن سلسلي يارٿا ۾ اجائي نموني جا، ڏنڌليل، عام فهم ۽ عام پسند ويساهہ ۽ لاڙا بدلجي، ٿورا يا گهڻا ڳتيل ٿهيل ۽ ڪنهن ترتيب ۽ رشتي ۾بينل عقيدا معلوم ٿين ۽ اهو ڪم فيلسوف ڪن ٿا.

فيلسوف جڏهن اهو عام خيالن، راين، انومانن ۽ اصولن جي ترتيبڻ جو ڪم پورو ڪري بيهن ٿا، اهو هڪ پيچيدو، هڪ خيالي ۽ سمجهڻ ۾تمام هڪ ڏکيو فڪري سرشتو بڻجي پوي ٿو. پر جيتوڻيڪ نسبتن فقط ڪي ٿورا ماڻهو هوندا آهن، جيڪي فيلسوفن جي انهن ترتيب ڏنل انهن فڪري سلسلن يا رٿيل سرشتن ۽ نظامن ڪي پڙهندا ۽ سمجهندا هجن، تہ بہ اُهي فڪري سلسلا يا فلسفا، بهر حال، عملي طور، معاشرن ۾ وڏا وڏا ۽ وسيع اثر رکي سگهن ٿا ۽ رکن ٿا. چاڪاڻ تہ جڏهن فيلسوف ڪن راين ۽ عقيدن ڪي ترتيب ۽ سلسلو ڏين ٿا، تڏهن اُهي وڌيڪ مضبوط ۽ طاقتور ٿين ٿا ۽ انهن ڪي وسيع عوام ۾ پکيڙڻ بلڪ انهن تي اهي مڙهڻ ۽ عام ڪرڻ ۾ مدد ملي ٿي. انهيءَ ڪري ڪنهن نہ ڪنهن طرح، فيلسوفن جي اثر ۾ هر ڪو اچي ٿو، انهن ڪان هر ڪو متاثر ٿئي ٿو. پوءِ ڪنهن انهن جا ڪتاب يا دفتر ڪڏهن پڙها يا هٿ ۾ ڪٿي ڏٺا هجن يا ڏٺا بہ نہ هجن.

ان صورتحال ۾، اسين فيلسوفن جي فڪري سلسلن يا سرشتن ڪي ڪُلي طور اصلوڪا يا طبعزاد، يعني سجي جا سجا ڪنهن طرح سندن

انفرادي ذهني عمل جي پيداوار نٿا چئي سگهون. ايئن سو برابر آهي تہ خيالن يا راين جي ترتيب، انهن جي اظهار جي جوڙجڪ ۽ جيڪا تحريري صورت، ٻوليءَ جي ادا يا سلسلو انهن کي ڏنو وجي ٿو، اهو ڪم هِن يا هُن مخصوص فيلسوف ڏانهن منسوب ڪري سگهجي ٿو. پر خود خيال ۽ رايا، پنهنجي وڏ ۾ وڏ هڪ ٻن جي پيچ در پيچ ڳانڍاپن ۾ موجود آهن، سواءِ ڪنهن لڪ يا پرده پوشيءَ جي ۽ سواءِ ڪنهن وهم، بدبدي، ريچڪ يا اڳ مجيل اڳ موجود ڄاڻ يا خبر جي.

لينن، پنهنجي مضمون ”مارڪس واد جا سرچشما ۽ ترتيبي حصا“ ۾ لکيو آهي تہ ”علم ۽ ڄاڻ جو مارڪسي اصول سڀ تي حوي اصول آهي، ڇاڪاڻ تہ اهو سچو آهي ۽ هم آهنگ آهي ۽ ماڻهن کي دنيا جو هڪ سڄو ۽ سالم تصور ڏئي ٿو، جيڪو وسوسي ۽ وهم جي هر صورت سان ناموافق ۽ رجعت يعني ملڪيت داري يا سرمايہ پسند ظلم ۽ ڏاڍ جي هر دفاع جو مخالف آهي...“

ساڳئي مضمون ۾ وڌيڪ لکن ٿا، ”مارڪسواد ۾ فرقي بنديءَ جهڙي ڪا ڳالہ ڪانهي، يعني ان لاءِ ايئن هرگز نٿو چئي سگهجي تہ هيءُ ڪو الڳ ٿلڳ، تنگدل ۽ پندپهڻ ٿيل مت آهي. اهڙو ڪو مت جيڪو عالمي سڀيتا جي وڏيءَ ڪليل راهہ کان ڏور ڪنهن ٻيءَ ولايت مان اسريو آهي. بلڪ مارڪس جي ڏاهپ ۽ وسيع نگاهہ ان ۾ آهي تہ هن انهن ئي سوالن جا جواب ڏنا آهن، جيڪي بني نوع انسان جي بيدار ذهن فردن جا اڳي ئي اٿاريل هئا. مارڪس جي پيش ڪيل تعليم کي انساني فلسفي ۽ سياسي ۽ معاشرتي ڄاڻ، جي عظيم ترين استادن ۽ ترجمان شخصن جي تعليمات جي سڌي ۽ فوري توسيع ئي چئي سگهجي ٿو.“ انهيءَ طرح پنهنجي فيلسوفي منظر ۾، مارڪسزم انساني دنيا جي فيلسوفي فڪر جي سڀني عظيم ترقيءَ جو اوج يا چوٽي معلوم ٿو ٿئي، جتي پنهچندي پهچندي، تاريخ جي انقلابن جي وڏي سلسلي دوران، فلسفي جا ڪيئي اهم مسئلا اٿندا ۽ مرتب ٿيندا رهيا، جن جو اعليٰ ترين نقطو اوڻيهين صديءَ جي پهرئين اڌ ۾ ڪلاسيڪي جرمن فلسفي جي صورت ۾جڳ پڌرو ٿيو.

پر مارڪسزم جيڪڏهن ايئن فلسفي جي گذريل حاصلاتن جي توسيع ۽ واڌ جي چوٽيءَ جو نقطو آهي، تہ ساڳئي وقت اها اهڙي هڪ توسيع ۽ واڌ

آهي، جنهن کي سڄي هڪ طويل جڳ جو خاتمو ۽ جيئن جڳ جي ابتدا جو نقطو چئي سگهجي ٿو. ڇاڪاڻ ته ماضي جي "فلسفن" جي ڀيٽ ۾ فلسفي جي اڏو نئين سفر جون راهون به اتان نڪرن ٿيون. مارڪسزم سان فلسفي ۾ هڪ انقلاب رونما ٿيو، جنهن سان فلسفي جي سيني گذريل "نظامن" جي سلسلي جي پڄاڻي ٿي ۽ ڪلي طور هڪ نئين فلسفي جو آغاز عمل ۾ آيو.

مارڪسزم لیننزم اهو فلسفو ناهي، جنهن سان هڪ پر مار طبقي جي عالمي نظريي جو اظهار ٿيندو هجي، هڪ اقليت جي نظريي جو جيڪا اقليت پنهنجي حاڪميت ۽ پنهنجا خيال لاتعداد عوام جي مٿان مڙهڻ جي ڪوشش ڪندي هجي، ان لاءِ ته اها انهن کي پنهنجي قبضي ۾ رکي سگهي. پر هيءُ اهو هڪ فلسفو آهي، جيڪو عام ماڻهن جي خدمت ڪري ٿو، انهن جي ڀلائي گهري ٿو، جيڪي هر قسم جي پرماريت جو خاتمو ۽ هڪ غير طبقاتي سماج جي تعمير چاهين ٿا ۽ ان لاءِ پنهنجي جُڳ جُڳاندر جدوجهد ۾ مصروف آهن.

مارڪسزم لیننزم هڪ اهو فلسفو آهي، جيڪو دنيا کي سمجهڻ چاهي ٿو، ان لاءِ ته ان کي بدلايو وڃي. مارڪس ان سلسلي ۾ لکيو آهي ته "فيلسوفن دنيا کي مختلف رستن سان سمجهيو ۽ سمجهايو آهي، اصل ڪم بهرحال دنيا کي بدلائڻ جو آهي." انهيءَ ڪري جيڪڏهن اسين اڳين فلسفي بابت چئي ٿي سگهيائين ته دنيا کي ۽ ان ۾ ماڻهوءَ جي درجي کي ۽ ماڻهوءَ جي آئيندي کي سمجهڻ جي اها هڪ ڪوشش هئي. اهڙي هڪ ڪوشش جيڪا طبقاتي فيلسوفن جي طبقاتي نظرين ۽ ذاتي گمانن ۽ خيالن تي منحصر هئي. ته مارڪسي لينني فڪر بابت اسان کي ايئن چوڻو پوندو ته دنيا کي سمجهڻ جي اها به هڪ ڪوشش آهي، پر انهيءَ لاءِ ته دنيا کي بدلايو وڃي ۽ وري ناهيو وڃي، ته جيئن انسان جي "آئيندي" لاءِ ان ۾ بهتر کان بهتر طور تي محفوظ رهڻ جا امڪان موجود ٿين. جدلي ماديت جو فلسفو دنيا کي ايئن بدلائڻ لاءِ ماڻهوءَ جي هٿن ۾ هڪ فڪري يا نظرياتي هٿيار آهي.

مارڪسزم لیننزم، انهيءَ ڪري چاهي ٿو ته اسين شين بابت پنهنجن خيالن جو آڌار، سواءِ انهن بابت سچي پچيءَ چوڪ چڪاس جي، ٻيءَ ڪنهن ڳالهه تي نه رکون. اها چوڪ چڪاس جيڪا تجربي ۽ عملي پرک جو نتيجو هجي. ان سلسلي ۾ جيئن اڳين فلسفن هيل تائين پئي ڪيو هو، مارڪسزم

لیننزم فکر جو کو نظام پھرين ايجاد ڪري پوءِ هر ڪنهن شيءِ کي ان تي بيهي نوڪڻ ۽ ڪپائڻ جي ڪوشش ڪانہ ٿو ڪري.

ان طرح جدلي ماديت، سڀ کان سچيءَ معنيٰ ۾، هڪ عام فهم ۽ عام پسند فلسفو آهي، جو تہ اهو هڪ علمي فلسفو آهي ۽ پڻ عمل جو فلسفو آهي.

اي. اي. زدانوف جو چوڻ آهي تہ ”مارڪس ۽ اينگلس جي دريافت پراڻي فلسفي جي پڄاڻيءَ جو نشان آهي. يعني ان فلسفي جي پڄاڻي، جنهن دنيا جي هڪ بينل ۽ جميل، پنڊ پهڻ بٽيل، ڪائناتي قسم جي سمجهاڻي ڏيڻ جي دعويٰ تي ڪئي.

”پورهيت (پرولتاري) طبقي جي سائنسي عالمي نظريي طور مارڪسزم جي اپرڻ سان فلسفي جي تاريخ ۾ پراڻو دور پورو ٿئي ٿو. اهو دور جڏهن فلسفو هيڪلن فردن جو مشغلو هو ۽ چند فيلسوفن ۽ سندن خاص پيئلڳن جي فيلسوفي مڪتبن جو اٽلپ ۽ الوپ خزانو، جيڪي زندگيءَ کان ۽ ماڻهن کان چنا، علحدا ٿيا، پر لڪا وينا رهندا هئا.“

”مارڪسزم ان قسم جو ڪو فيلسوفي مٿ يا مڪتب ڪونهي، بلڪ اهو سڄي پراڻي فلسفي کي ريٿي، ان کان مٿي چڙهي آيو آهي. ان فلسفي کان جيڪو چند خواصن جي ملڪيت هو، جن جي ان فلسفي جي دنيا ۾ ذهني آمريت قائم ٿي رهي. مارڪسزم هڪ ٻيءَ طرح بہ فلسفي جي تاريخ ۾ ڪلي طور هڪ نئين دور جي ابتدا ڪئي. انهيءَ طرح، جو پهريون ڀيرو ملڪيت داري نظام کان ڪلي نجات جي جدوجهد ۾ پورهيت طبقي کي ان هڪ علمي، سائنسي، هٿيار جو ڪم ڏنو.“

”مارڪسي فلسفي کي اڳين فيلسوفي نظامن کان ان ۾بہ امتياز آهي تہ اهو، انهن جيان، علمن کان بالاتر علم هئڻ جي دعويٰ نہ ٿو ڪري. البت اهو علمي دريافت جو هڪ اوزار سو آهي. علمي ڇڪاس ۽ کوجنا جو هڪ طريقو، جيڪو سيني نظرياتي ۽ معاشرتي علمن جي اندر بہ ڪم ڪري ٿو ۽ ائين انهن سيني علمن جي ترقيءَ سان پنهنجي حاصلات کي بہ وڌائي ٿو ۽ پاڻ بہ ترقي ڪري ٿو. ان معنيٰ ۾ مارڪسي فلسفو سڄي اڳئين فلسفي جي مڪمل ۽ فيصلہ ڪن نفي آهي، پر نفي ڪرڻ يا ناڪارڻ جي معنيٰ، جيئن اينگلس پوري زوردار نموني ۾ ۽ صاف ٻڌائي ٿو، رڳو يا ڪلي طور ”نہ“ چوڻ نہ آهي. ان جي ناڪار يا نفي پڻو علم جي سلسلي بنديءَ يا ”هلندي رهڻ“ جي حقيقت کي شامل

نه رکي ٿو قبولڻ، ڪڻڻ، جذب ڪرڻجي عمل جو ڏس نه ڏئي ٿو. تنقيدي تعمير نو يا بهتر طور وري جڙڻ لاءِ، يڪو جودي پئڻ لاءِ، هڪ نئينءَ ۽ برتر ترڪيب جي صورت ۾ نئين ۽ برتر ترڪيب، انساني فڪر جي تاريخ ۾ حاصل ٿيل هر اڳتي وڌيل ۽ ترقيءَ مائل شيءِ جي.“

جدلي ماديت جون انقلابي صفتون مارڪسي-ليننی فلسفي جي ٻن خاصيتن ۾ موجود آهن، جيڪي ان جي نالي مان نه پڌريون آهن جدليات ۽ ماديت.

شين کي سمجهڻ لاءِ، نه جيئن انهن کي بدلائي سگهجي، اسان کي لازمي طور انهن جو مطالعو ڪرڻ کپي. ڪنهن هڪ خيالي نظام جي تقاضائن جي متاندر نه پر خود انهن شين جي حقيقي تبديلين ۽ باهمي لاڳاپن جي سلسلي ۾ ”جدليات“ جي معنيٰ اهائي آهي.

اسان کي شين بابت پنهنجن اڳ سوچيل خيالن ۽ وشواسن کي پري رکڻو پوندو ۽ پنهنجي انومانن ۽ اندازن کي مادي وجود جي حقيقي حالات سان مطابقت ۾ اڻڻ جي ڪوشش ڪرڻي پوندي. ان جي ئي معنيٰ ٿيندي ته اسان جو نظريو ۽ اسان جو فڪري اصول مادي آهي.

اينگلس جي لکڻ موجب، ”جدلي ماديت ۾، مادي عالمي نظريي کي پهريون ڀيرو سچ پچ سنجيدگيءَ سان آڏو رکيو ويو هو ۽ خالص علمي انداز ۽ دعويٰ ۾ عمل جي يڪجائيت سان اڳتي نيو ويو هو... چاڪاڻ ته اهو پڪو ارادو ڪيو ويو هو ته سچيءَ پچيءَ دنياکي ان جي فطرت ۽ تاريخ ايئن ادراڪ ۾ آندو وڃي جيئن اها هر انهيءَ ماڻهوءَ کي سامهون ڏسجي ٿي، جيڪو ان کي اڳ سوچيل تصوراتي خيالن کانسواءِ ڏسي ٿو: اهو فيصلو ڪيو ويو هو ته هر انهيءَ تصوراتي ويچار ۽ ريچڪ کي پري اڇلائي ڇڏبو جيئن اهي پنهنجي سر پاڻ ۽ نه ڪنهن پورالي وشواسي حوالي سان، ادراڪ ۾ اچي ٿو سگهيون. ماديت جي ان کان وڌيڪ ٻي معنيٰ ڪا نه هئي.

سنڌي عوامي برقي ـ ڪتاب
Sindhi Awami e-Books